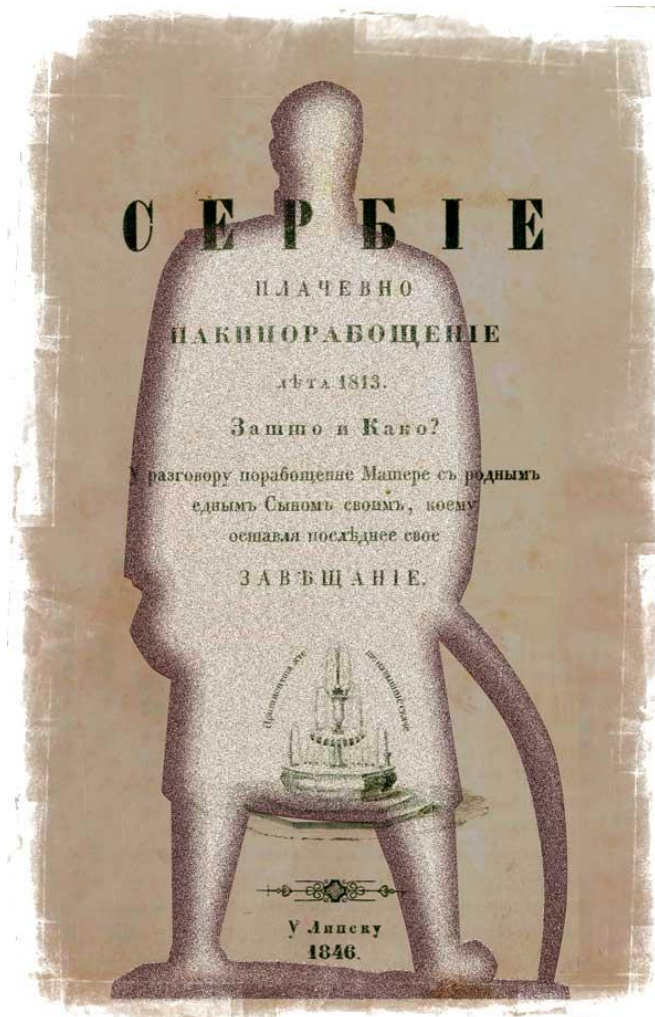

Прва српска забрањена књига

Објављено: 10.03.2017.год.

Илустратор: Зоран Н. Ђорђевић, Забавник

Маказе за Вожда

Књига „Србије жалосно поновно поробљење” изазвала је праву хајку великих сила за непознатим писцем...

Већ крајем 1813. године, свега два-три месеца по слому Првог српског устанка, неко, негде у удаљеним провинцијама Аустрије, седи и пише.

По налогу царске власти удаљен што више од границе са Турском, један од устаничких вођа, сада у изгнанству.

Човек жури, замаче перо у дивит, речи се само нижу. Као да жели да све догађаје око устанка што пре пренесе на хартију, док још нису ишчилели из сећања.

Сама пословица на почетку књиге, „Заклепа се земља рају да се све тајне знају” довољно говори.

А те тајне и речи пуне горчине, све у облику дијалога Мати Србије и Сина Србина, ратника. Мајка пита шта се то десило, зашто Србе поново робе, зашто је пропала Српска револуција. Синак, очигледно врло упућен у све догађаје, објашњава како се све срушило, а да није било склоно паду. Не ради се ту о недостатку воље народа да се бори и сачува тековине своје борбе. Није ни војске недостајало, пошто је у Србији тада било више од 50.000 бораца под оружјем, углавном врло искусних и вичних војевању. Није у питању била ни неприпремљеност за турски напад с неколико страна. Сви путеви којима је турска ордија могла да провали у Србију били су запречени, подигнуто је шеснаест шанчева, сва погранична места су утврђена, повезана и добро снабдевена храном и муницијом, како би могли да одоле сталним нападима, па чак и опсадама. Оружја није мањкало. Па шта је онда, кад је већ све било радо борби?

Посланик као губернатор

Син одмах прелази на ствар, без околишања. По његовом мишљењу, узрок ненадане пропасти устаничке државе, без већих борби, ваља тражити на другој страни. Преко границе. Другим речима, међународни утицај је и овог пута био тас на ваги. Некако су убедили самог војду Карађорђа да напусти Србију, да му ваља спасавати главу, нико не може да издржи турску најезду. И када је војд 21. септембра прешао у Аустрију, све се срушило као кула од карата. Само, ко је то славном војду напунио главу да Срби не могу да пруже никакав отпор?

Главне глумце у тој трагедији ваља тражити у војдовом окружењу. Поготово у његовој везаности за Русе. Коначно, у руском посланику Константину Родофиникину, пореклом из Цариграда. Да је био прави Рус, и некако. Овако, посланик који је Србима обичавао да се представља као царски генерал, одмах по доласку у ослобођени Београд почео је да се понаша малтене као губернатор Србије. Неко ко је изнад самог војду. Тако је међу Србима, од почетног одушевљења, убрзо завладало разочарење.

Тај и такав Родофиникин удружио се с митрополитом Леонтијем, истог порекла. Не само порекла, већ и истих склоности ка закулисним играма и сплеткама свих могућих врста. Наиме, Леонтије је имао поголемог искуства у уротима, тако је и засео на архијерејски трон, уз помоћ дахија. А с трона је имао обичај да спроводи налоге Велике порте.

Шуровао је и с неким устаничким вођама који су по сваку цену хтели да ограниче Карађорђевоу власт, па макар Србију претворили у руску губернију.

Тако су на Родофиникинов захтев 1809. године прекршили примирје с Турском, приметили бојеве, уверени да ће руска дунавска војска нагнати преко Дунава. Како Русима то није падало на памет, то је устанак био на ивици пропасти. Само захваљујући храбрости устаника и одлучности Карађорђа избегнута је катастрофа. Или одложена, показаће се за неку годину. После неуспеха, Родофиникин, његов заменик Теодор Недоба и митрополит Леонтије брже-боље беже из Србије. У Букурешту им се придружују и побуњене војводе Миленко Стојковић и Петар Добрњац.

За то време, у Србији се зачувава. Руски митрополит Гаврило одбија да за београдског митрополита рукоположи рачанског архимандрита Хаџи Мелентија, пошто то место припада Леонтију, живом и здравом. А и крајње послушном. Карађорђе, шта ће, прихвати да се Леонтије врати из бежаније, али сада у пратњи Недобе, који је у међувремену напредовао до царског посланика, уместо Родофиникина. Наставља оно што је започео, ровари где стигне, а све по писменим налозима свог бившег шефа, које овај шаље из руског војног стана у Букурешту.

У сенци Бечког конгреса

Непознати писац описује и зближавање с Карађорђем, нарочито **1811. године, када су Руси и Срби заједнички ратовали.** И поред почетног неповерења, вожд се толико зближава са Недобом да му је Карађорђе кумовао на венчању. Од тог тренутка, све Недобине предлоге сматрао је за вољу руског цара Александра Првог. Тако је као царску вољу примио и **осму тачку Букурешког мировног уговора између Русије и Турске.**

Ту тачку је Недоба нарочито истакао, кад је прочитао уговор пред вождом и Совјетом. Мора бити да је та одредба деловала као хладан туш, пошто је у њој писало да се Србија предаје Турцима. И то мирно.

Син Србин примећује да се Карађорђе од тада сасвим променио. Готово да је постао сенка оног пркосног и срчаног устаничког вође. Изговарао се болешћу, није се појављивао на бојиштима и шанчевима. Уместо њега, свуда је ишао секретар Јанићије Димитријевић, још један од Леонтијевих људи. И то најповерљивијих.

Тада и Мајка Србија схвата да пропаст није дошла тек тако. Вожд је **практично намамљен преко Саве и Дунава, тог 21. септембра 1813. године.** Све у пратњи Леонтија, Недоба, Јанићија и целе њихове свите.

Војводе су, природно, следиле вождов пример. Сви осим **Милоша Обреновића,** који је остао у Србији. Турци су за неколико дана, практично без опаљене кубуре, запосели Србију. А колики су страх имали од Срба речито говори чињеница да у Београд нису смели да уђу четири дана, иако је био небрањен и готово напуштен. Држао се још само утврђени шанац на Делиграду, неких месец дана. Србија је поново жалосно поробљена.

Писац је баш такав наслов списа и одредио – „**Србије плачевно пакипорабошение лета 1813.**” или „**Србије жалосно поновно поробљење**”.

Убрзо се открива и још један разлог због којег је тајанствени аутор журио с писањем. У питању је био **Бечки конгрес,** који је почео септембра 1815. године. У царствујушчој Вијени решавала се судбина Европе после пропасти Наполеона. Као да је аутор желео да на Србе и њихово страдање подсети представнике великих сила оног времена.

Царска цензура

Књига је написана, сада је ваља штампати. Само, где? У Бечу влада строга царска цензура, поготово у време Конгреса. Не може да прође ниједна реч која критички говори о савезницима против Наполеона. Поготово не о Србима и пропасти њиховог устанка. Сви се праве да мали народ ни не постоји. Део је Турске, и то је само њихово „унутрашње” питање.

Главни цензор за словенске књиге и словенске списе у то време био је угледни слависта Бартоломеј Јернеј Копитар. Његова оданост цару није се доводила у питање, небројено пута је то и сам доказао својом строгошћу спрам неподобних аутора. Тако је забранио и Вука Стефановића, који је за „Новине сербске” написао спис „Писмо Карађорђу Петровићу о узроцима пропасти српског устанка”. Јесте да га је забранио, али се истовремено и одушевио списом и аутором, што је био чудан почетак чувене касније сарадње.

Зато је непознати писац решио да избегне увек будног Копитара и оде у Трст. Не зна се да ли је послао или лично однео спис, тек, књига је штампана у словенској типографији Пана Теодосија у Млецима. Та штампарија одраније је била позната као једна од оних у којима су штампане многе словенске књиге, од Доситејевих „Совјета здраваго разума” до Соларићевог „Земљеописанија”. А још један разлог за штампање у Млецима био је баш тај Соларић.

„Мати Србија и Син Србин”, гравира Готфрида Прикслера

Наиме, српски песник Павле Соларић био је цензор за словенске књиге које се штампају у целој млетачкој области.

Под утицајем свог учитеља Доситеја Обрадовића, одушевљено је прихватио рукописе, а многим је и сам помагао да се књига изда. Тако и нашем непознатом писцу. Новац је вероватно прикупила Српска трговачка заједница у Трсту.

Из Теодосијеве типографије је убрзо изашла готова књига. Стигли су да је заврше баш при самом крају Бечког конгреса. У Србији је у то време букнуо Други устанак, као одговор на поновни турски зулум. У Бечу је боравио прота Матеја Ненадовић, обијајући прагове посланика великих сила, у покушају да и српско питање дође на дневни ред. Узалуд, Конгрес ћути.

Јел' Живко жив?

Не помаже ни новообјављена књига „**Сербие плачевно...**” за коју се зна да је достављена посланицима новоуспостављене Свете алијансе, **савезу Русије, Аустрије и Пруске.** Чак изазива и бес. Понајпре руских дипломатских представника, јер је у најосетљивијем могућем тренутку позивала руског цара да заштити Србе и Србију, а да осуди оне које су користили царско име за личне користи и изазивање смутње. И не само то, већ су допринели поновном поробљењу. Био је то један од већих дипломатских изгреда тог времена.

Гневни Руси бунили су се код аустријских власти, махали књигом пред носом самог кнеза Метерниха. Сматрали су да су и Аустријанци ту обилато умешали прсте, јер како поред такве цензуре могу да се појаве памфлети уперени против савезника? Писац је оптужен за грко - и русофобију.

Политичка коректност тог времена.
Наравно, књига је одмах забрањена.
Највећи део тиража заплењен је и уништен.

Пошто су то урадиле, аустријске власти дале су се у лов на писца. Отворене су полицијско-цензорске истраге. Главни цензор за млетачку област одмах је смењен. Логично је да је страдао и Соларић. Не само да је смењен, већ је на неколико дана уживао гостопримство затворских чувара.

Полицаји и жбири растрчали су се на све стране. Ваљало је наћи Живка Скиптровића из Митровице, који на самом крају дела каже да шаље књигу на штампу Соларићу. Међутим, такав не постоји. Онда су покушали да рашчивијају ко би могао да се крије иза Живка. Сумња је пала на многе, од Вука Стефановића до Симе Милутиновића Сарајлије. Један по један позивани су на разговоре, али нико не признаје. **Појављује се и име Ивана Југовића, најобразованијег Србина оног времена.** У књизи је доста његових мишљења, цитата. **Незгода је само у томе што је Југовић у међувремену умро.**

Завет ћутања

По налогу шефа царске полиције истрагу преузима сам Јернеј Копитар. Он има своје кандидате, понајпре Симеона Орловића, изасланика Петра Првог Петровића Његоша код Карађорђа. Послао га је да ступи у везу с Русима, што је овај тако добро учинио да је остао у служби код Недобе. Наш угледни књижевник **Милован Витезовић** тврди да је Копитар узео на зуб Орловића како би заштитио своје славистичке штићенике, а и да би узвратио руској дипломатији за оптужбе да је књига аустријска подвала. Ако је дело написао руски шпијун, Аустрија с тим нема везе. Није згорег поменути да је Орловић тада био на Цетињу, недоступан аустријским органима. **Тиме је истрага завршена. Прави писац остао је непознаница.**

Тако је остало све до другог издања ове књиге које се ненадано појавило 1846. године у Лајпцигу. Тада клупко почиње да се одмотава. Као могући и вероватни писац помиње се **Миљко Радоњић.** Када је постао Карађорђево министар спољних послова, видео је Србију као независну земљу, никако као део Турске или као руску губернију. Тако је лета 1811. године посетио фелдмаршала Кутузова у Букурешту. Објаснио му је да Срби никако своју судбину не препуштају у потпуности руском цару, јер су сами направили државу, већ им је потребно међународно признање. **Кутузов му је обећао помоћ.**

Миљко је имао велике планове, али је све пореметио Наполеонов напад на Русију 1812. г. **Сплеткароши око Карађорђа оптужују Радоњића да је аустријски човек.** **Ипак, он је био један од последњих који је напустио Србију после слома.** **Права особа која је могла да укаже на све закулисне игре.**

Витезовић сматра да је за прави идентитет писца књиге морао да зна макар Димитрије Давидовић, тада уредник „Новина сербских”, још у Бечу. Само, као да је постојао завет ћутања, што је и разумљиво. Штитили су Миљка од аустријских власти. Радоњић је умро 1837. године, а да никада није признао ауторство. Мада, када се боље погледа, сам садржај указује на писца. Оно што је свима деценијама било пред носом.

Друго издање ове књиге вероватно је новчано помогао, ако не и издао кнез Милош Обреновић. Књига је имала сличну судбину и у Србију под влашћу кнеза Александра, Карађорђевог сина, могла је да уђе само тајним каналима. Уосталом, одлично је служила у међудинастичким борбама, пошто је **кнез Милош поменут као једини који је остао да дели судбину народа.**

* * *

Овај, можда најпотпунији извор за историју Првог српског устанка, поготово у годинама 1811, 1812. и 1813, готово два века био је тешко доступан. Све до 2008. године, када је општина Горњи Милановац откупила један од ретких познатих примерака и поклонила га Музеју Рудничко-таковског краја, у чијој је поставци од тада. Све због тога што је **Миљко Радоњић рођен у оближњем селу Горњи Бранетићи.** Тадашњи директор овог музеја Борисав Челиковић намерио је да штампа ово дело и тако га учини доступним истраживачима. У томе је, заједно са „Службеним гласником”, и успео, са преводом на савремени српски језик и изванредним, опсежним поговором Милована Витезовића. Тако је прву српску забрањену књигу поново учинио доступном јавности. Потврдила се она пословица с почетка књиге о земљи, рају и тајнама.

Аутор: *Немања Баћковић*
Илустратор: *Зоран Н. Ђорђевић,*
Забавник